

Europäische Personennamensysteme Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch

Hrsg. ANDREA BRENDLER – SILVIO BRENDLER. Baar, Hamburg, 2007. 868 lap

A fent említett mű (Európai személynévadási rendszerek. Kézikönyv az abházról a középladin nyelvig) megjelenése egy különleges alkalomhoz köthető: ROSA és VOLKER KOHLHEIM elismert névkutatók 65. születésnapjukat ünnepelték. Az ő tiszteletükre készült ez a kötet a hamburgi Baar kiadó közreműködésével. A szerkesztők, ANDREA és SILVIO BRENDLER nem titkolt szándéka volt egy kézikönyv összeállítása, mely ismerteti az európai nyelvek névadási rendszereit. Az „Európai személynévadási rendszerek” című kötet egy sorozat (Lehr- und Handbücher der Onomastik) második tagjaként jelent meg 2007-ben. Míg az első kötet egy általános bevezető, a tervezett harmadik kötet betekintést nyújt majd az Európán kívüli személynévadási szokásokba is.

ANTONI M. BADIA I MARGARIT és RUDOLF FREUDENBERG köszöntője és ERNST EICHLER bevezetője után a kiadó köszönetnyilvánításait olvashatjuk, melyet a tartalom- és rövidítésjegyzék követ. A szerkesztők felhívják a figyelmet arra, hogy a kötet nem tesz eleget minden tekintetben a tudományosság feltételeinek, inkább ismeretterjesztésre alkalmas. Minden esetben maguk a szerzők döntöttek arról, hogy mi kerül bele egy cikkbe, így előfordulhatnak apróbb hiányosságok. Amellett, hogy több cikket nem hivatásos nyelvész írt, fejtevést okozott a német névtudomány bizonytalan szakszókincse is. A szerkesztők törekedtek ugyan az egységes terminushasználatra, ám ez nem minden esetben volt megvalósítható. Hét nyelvcsalád hetvenhét nyelvének névadásába tekinthet be az olvasó a kötet forgatása közben: 1. indoeurópai (balti, szláv, germán, kelta, itáliai, indoiráni, albán, görög, örmény), 2. baszk, 3. uráli (finnugor, szamojéd), 4. török (bolgár-török, kipszak, oguz), 5. kaukázusi (északnyugat-kaukázusi, északkelet-kaukázusi, dél-kaukázusi), 6. arab, 7. mongol (7–25).

A kötet megfelel a kézikönyvekkel szemben támasztott általános követelményeknek. A praktikusság fontos szempont volt a szerkesztés során, a fejezetek világosan követik egymást. Az egyes nyelvekről szóló részek nagyrészt a következőképpen épülnek fel: az adott nyelv névrendszere általános jellemzőinek felvázolása után a fejezetírók rátérnek a konkrét névtípusok tárgyalására (családnév, keresztnév, becenév stb.), s mindezt példák segítségével szemléltetik is a szóban forgó nyelven, ha szükséges, latin betűs változatban is. Minden fejezet végén tematikus bibliográfiát találunk, mely hasznos segítséget nyújt a további kutatáshoz, tájékozódáshoz.

Nézzük ezek után néhány ismert nyelv személynévrendszerét! JOHN INSLEY az angol személynévrendszer bemutatását a keresztnévvel indítja, kialakulásukat korszakok szerint ismerteti. Az óangolban a férfinevek közszói jelentést hordoztak, csakúgy, mint a germán nevek (*Headwulf* 'harci farkas'), bár a későbbiekben a kételemű nevek tagjai nem feltétlenül kapcsolódtak össze jelentésüknél fogva (*Dægfrid* 'nap' + 'béke'). Ez a férfinevekhez hasonlóan a női neveknél is megfigyelhető. A továbbiakban megemlíti még a szerző, hogy a IX. századtól a skandináv hódítók új elemekkel bővítik a névrendszert (*Ásgautr*, *Gamall*). Az óangol és angolskandináv nevek ma már nagyrészt csak családnevekben fedezhetők fel, keresztnévként csupán néhány maradt fenn közülük (*Edith*, *Edmund*, *Edward*). A középanyol korban (1100–1400.) a belső keletkezésű nevek mellett megjelentek az átvételek (például kelta *Nigel*, észak-németországi *Hardekin*, a bibliai eredetű *Peter* vagy a szentek nevei közül *George*). Az újangol nevek egy része a középkorra, illetve a kereszténységre vezethető vissza (*Geoffrey*, *John*, *Margaret*), egy másik részük azonban az antik kultusznak köszönheti létét (*Alathia*, *Caesar*, *Lavinia*, *Virgil*). A reformáció hatására megjelentek az ótestamentumi nevek (*Abraham*, *Esther*) és népszerűek lettek az irodalomból (*Juliet*) és a populáris kultúrából (*Marilyn*) ismert szereplők nevei is. A családnevek fejlődése a középanyolban indult útnak; keletkezésük szerint az alábbi csoportok állíthatók fel: 1. keresztnévekből (*Dunning*, *Edgar*), 2. földrajzi köznevekből (*Ray*, *Rea*, *Ree* < középany. *atter ee* 'a pataknál'), 3. helynevekből (*Sutton* < *Sutton*, Bedfordshire), 4. foglalkozásnévből (*Baxter* < középany. *baxter* 'pék'), 5. emberi tulajdonságot jelölő ragadványnevekből keletkezett családnevek (*Rank* < *rank* 'büszke'). A fejezetet egy részletes irodalomjegyzék zárja (159–169).

A DAMARIS NÜBLING és ANTJE DAMMEL által írt német nyelvű névadást feldolgozó cikk három részre osztható: 1. Személynevek, kétnevűség: a német névadást jellemzik a kételemű nevek (keresztnév + családnév), bár a középkorig az egyelemű névadás volt az általános. 2. Keresztnévek: ebben az alfejezetben kiemelik a szerzők, hogy a névválasztásban számos tényező érvényesül (például a vallás, a nem vagy akár a társadalmi pozíció). Az alfejezet végén történetileg mutatják be a keresztnévek változását: a germán időkben főként kívánságneveket adtak a gyermekeknek, ezekkel a nevekkel alig találkozhatunk manapság a legnépszerűbb keresztnévek között, 3. Ebben a részben szó esik a családnév kialakulási lehetőségeiről, illetve a névadást motiváló tényezőkről, melyek a következők: 1. foglalkozás megnevezése (*Fischer* 'halász', *Koch* 'ács'), 2. apa keresztnéve alakul át családnévvé (*Klausmann*, *Nietzsche*), 3. külső vagy belső tulajdonságok megnevezése (*Tränkle* 'iszákos', *Rot* 'vörös hajú', *Zahn* 'fog'), 4. lakóhelyre (*Berger* < *Berg* 'hegy') és 5. migrációra való utalás (*Bayer*, *Hesse*, *Nürnbergger*). A továbbiakban a szerzők ismertetik Németország, Ausztria és Svájc családnévrendszerének különbségeit és hasonlóságait, majd a számítógépes kutatások eredményeit is. (139–49).

ALEKSANDAR LOMA írja le a szerb névadási rendszert, melyet itt most csak vázlatosan szemléltetek. A szerb név az egyéb indoeurópai nyelvekben tapasztaltakhoz hasonlóan egy keresztnévből és egy családnévből áll (*Nikola Popović*). A keresztnevéről szóló részből megtudhatjuk, hogy a férfiak nevei végén nagyrészt *-o*, *-e*, *-i*, *-a* található, míg a női nevek az *-a* végződést kapják meg. Jelentősebb mértékben a kereszténység elterjedésével jelentek meg idegen eredetű nevek a szerb névrendszerben (*Stéphanos, Paulós, Michael*). Keresztnevet kétféleképpen keletkezhetnek: 1. összetétellel (*Drago-slav* 'kedves' és 'dicsőség'), 2. képzéssel (*Drag-oje, Drag-ica*). LOMA a motivációt tárgyalva megemlíti a kezdeti „beszélő neveket”, melyeknek jelentése később elhalványult. A névadásnál nagy szerepet játszott a névmágia (*Strečko < sreć* 'szerencse'), valamint az irodalmi művek (*Lazar, Milica*) és a népdalok (*Toplica*) is hatottak a névanyagra. A keresztnevet után megemlíti a ragadvány- és álneveket is, melyekből akár családnév is kialakulhatott (*Kovać*). A családnéveket négy csoportba osztja: 1. az apa (ritkábban az anya) változatlan formában átvett neve (*Guzina*), 2. származásra utaló nevek leggyakrabban a *-janin*, *-skies* az *-ac* képzőkkel fordulnak elő (*Podunavac, Prekajski*), 3. apanévi eredetű családnévek *-ic*, *-ovic/-evic*, *-ov/-ev* képzőkkel (*Miličić*), 4. a házasság után a nők legtöbbször felveszik férjük családnévét, bár manapság egyre többen tartják meg férjük családnéve mellett leánykori nevüket is (*Milena Petrović-Popović*) (669–87).

Mielőtt áttérnénk az indoeurópai nyelvcsalád példái után az urálira, tegyünk egy kis kitérőt távolabbi tájakra is (a kötet egyik célja Európa fogalmának feszegetése). JALA GARIBOV ÁTÓL az azerbajdzsáni személynévadási rendszerről tudhatjuk meg a legfontosabbakat. A kötetben szereplő többi kis nyelvhez hasonlóan GRIBOVA is az azeri nyelv leírásával kezd, csak ezután tér át a keresztnevekre. Itt három szakaszt különböztet meg: 1. a preszovjet időkben főként az iszlám hatása érződött (*QuDIR* 'erős'). Az arab nevek kapcsán említett tesz egyfajta kívánságnévről, mely nem a gyermek életére vonatkozott, hanem a fiúgyermek utáni vágyat fejezte ki, ezt a nevet mindig a legfiatalabb lányt kapta (*Quizbos* 'elég a lány', *Basti* 'elég'), 2. a szovjet időkben meghatározó volt a szovjet ideológia (példaként említtem az alábbiakat: *Ninel* Lenin nevéből, *Traktor* a mezőgazdasági fejlődésre vonatkozóan, az *Oktyabr* pedig az ünnepi hónapra utal), 3. a posztszovjet szakaszban ismét teret kaptak az azeri nevek (*Nərminə* helyett *Nərmin*, *Leyli*, *Murad*). A családnévekről szóló részben kiemeli, hogy hivatalosan örökölhető családnévek az 1920-as évektől vannak jelen az azerbajdzsáni személynévrendszerben, azelőtt az apa nevével azonosították magukat (67–78).

Ezek után lássunk pár példát az uráli nyelvcsalád névadására. SIRKKA PAIKKALA a finn személynévadást ismerteti. Mint már a fent említett szerzők, PAIKKALA is egy általános bevezetővel indít, melyben leírja, hogy a mai szabályok szerint a név egy keresztnévből (illetve legfeljebb háromból) és egy családnévből áll. Ezután a keresztnevet foglalkozik, melyek fejlődésének három szakaszát különbözteti meg: 1. az ófinn nevek még egyeleműek voltak, a kis létszámú lakosságon belül elegendő volt egy név az azonosításra (*Iha* 'szép'), 2. már az első évezred végén megjelentek az idegen hangzású nevek, melyek kereskedők és kézművesek közvetítésével kerültek a finn névanyagba (*Hartwig > Hartikka*), a XII–XIII. században pedig a kereszténység hatására megjelentek a bibliai nevek (*Petrus > Pietari, Petteri, Pekka* stb.), 3. a XIX. század elején rádőbbsentek arra, hogy a Finnországban használatos nevek között alig akad finn eredetű név. Ennek eredményeképp a század végére számos új nevet alkottak (*Onni* 'szerencse', *Tapio*: erdőisten a népi költészetben). Kiegészítésként megemlítendő, hogy a XVII. században megjelentek a kettős keresztnevet (*Anna*

Stiina), melyek később összetett névvé alakultak át (*Annastiina*); érdekes, hogy ez a szokás elsőként a nők körében terjedt el. A családnevek a XIX. században nyerték el mai formájukat. A középkori nemesi és tudósnevek csak ritkán fordultak elő a finn nyelvben, szemben a polgárok és kézművesek nevével, melyekből a XVII. század végére kialakultak a családnevek. A szerző megemlíti még a katonaneveket, melyek a XVII. század végétől jelentek meg (ezt a katona keresztnéve és az édesapa neve után kellett bejegyezni), például *Kettu* 'róka', *Voima* 'erő', majd pedig a parasztok neveit, s nem utolsó sorban az apaneveket, melyeknek funkciója a rokonsági kapcsolatok szemléltetése volt: az apa vagy az anya neve (birtokos esetben) megelőzi a keresztnévet, például *Matin Olli* 'Matti Ollija' (200–214).

SAMULI AIKIO ismertetője újabb fejezettel színesíti ezt a változatos kötetet. A cikk legelején röviden ír a lappokról: hol élnek, milyen nyelv is a lapp, valamint hogy milyen a mai helyzetük. Ezután rátér a keresztnévekre: mindenekelőtt leszögezi, hogy a XX. század végéig nem volt szokás hivatalosan a gyermekeknek lapp nevet adni. Tipikus lapp nevek: *Mihkkal*, *Mihkku* (vö. finn *Mikael*). A lapp neveket két csoportra osztották: „saját nevek” és „keresztény nevek”, melyet a szomszédos népektől vettek át. Az előbbieket eredeti formájukban alig, átalakulva azonban főként családnévként őrződtek meg. A második részben a családnevekről ír a szerző: először a XIX. században keletkeztek családnevek, nagyrészt a keresztnévből vagy az apától örökölt névből. Az sem ritka, hogy a családnév alapja egy női keresztnév volt (*Marainen*, *Marakatt*) (632–40).

A kötetben két magyar szerző írását is olvashatjuk. Míg a mordvin névadási rendszert MATICSÁK SÁNDOR ismerteti (524–33), a magyar személynévek rendszerét VINCZE LÁSZLÓ mutatja be. VINCZE a magyar névsorrendnek megfelelően (szemben például a némettel) a bevezető után a családnevekre és a ragadványnevekre tér rá, s csak azután mutatja be a kereszt- és becenevek rendszerét. A bevezető részben nagy vonalakban vázolja a névadás jellemzőit: két vagy több tagból állnak a magyar nevek (családnév és keresztnév), a családnév a keresztnév jelzőjeként minden esetben megelőzi azt. A továbbiakban szemlélteti a házasságkötés utáni lehetséges nőinév-szerkezeteket. A családneveket csoportosítja kialakulásuk és alakjuk szerint is. Főbb keletkezési módok: 1. keresztnévből keletkezett családnév (*Ábel*), 2. származásra utaló családnév (*Kun*, *Berényi*), 3. családnév a lakhely, például településrész-név vagy tájnév alapján (*rét* > *Réti*), 4. foglalkozásra utaló családnevek (*Halász*, *Bekecs*, *Polgár*), 5. családnév megkülönböztető nevekből (*Kövér*, *Jámbor*). Alaki tulajdonság szerint megkülönböztet 1. képzetlen szólítónevekből keletkezett családneveket (*Farkas*, *Csaba*), 2. összetételeket (*Kisgyörgy*; *Tótgál*; *Györgypál*; *Apafi*), 3. rövidített keresztnévekből alakult családneveket (*Sebes* < *Sebestyén*; *Bali* < *Bálint*), 4. toldalékolt alakokat (*Zsiga* < *Zsigmond*; *Gyökös* < *György*; *Valicska* < *Valéria*), valamint 5. szólítóneveket birtokos szuffixummal ellátva (*Farkasi* < *Farkas*, *Jánosa* < *János*). A szerző felhívja a figyelmet a magyar családnevek változatos írásmódjára is (*Apafi* ~ *Gálffy*, *Tót* ~ *Tóth*, *Weöres* ~ *Veöres*). A szólító- és keresztnévekre áttérve leírja, hogy az eredeti magyar nevek egy-három szótagosak, többnyire vagy magas, vagy mély hangrendűek, szemben a más nyelvekből átvett nevekkel (*Arabella*, *Eleonóra*). A kezdetben egyelemű, például származásra utaló nevek (*Aba*) az ómagyar korban kiegészültek egyéb kategóriákkal, mint például külső vagy belső tulajdonságok alapján adott nevekkel (*Ereus*, *Fequete*). Mindemellett lehetett a névadás alapja egy tárgy, egy állat vagy akár egy növény is (*Giznoud* 'disznócska', *Keveh* 'kő'). Már a XI. századtól jelen volt a kereszténység, és hatása a magyar névadásra – változó mértékben – napjainkig tart: *Gábor*, *Mihály*, *András*, *Lukács*, *Borbála*, *Dániel*. A

történeti vonatkozású nevek sem tűntek el teljesen (*Béla, Zoltán*), s ezzel egy időben megjelentek olyan keresztnévek is, melyeket elsőként regényhősök viseltek (*Tímea, Gyöngyvér*). VINCZE LÁSZLÓ a továbbiakban még két névcsoportot ismertet: a megkülönböztető nevet (*Bánki Horváth József*) és a becenevet (*Marika, Katica, Jankócska*) (799–815).

Hét nyelvcsalád, hetvenhét nyelv. Amikor ezt a kötetet kezünkbe vesszük, nem csupán névadási rendszereket ismerhetünk meg, hanem ezen keresztül megismerhetjük az európai népek színes, változatos és érdekes kultúráját is. A szerzők alapos munkájának köszönhetően egy tartalmas, hasznos könyvvel gazdagodott a névtudományi szakirodalom.

KLEIN LAURA